

XIX. YÜZYIL KAYNAKLARINA GÖRE KÜTAHYA'DA EDEBİ MUHİT ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

*Kadir GÜLER***

*Ayşe KANDEMİR YAZICI***

ÖZET

Anadolu uygarlıklarının beşiği kabul edilebilecek kadar zengin bir birikime sahip olan Kütahya, yetiştirdiği şairlerle her dönemde bu coğrafyanın en önemli kültür merkezlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur. Öncelikle yüz elli sene süren Germiyan Beyliği döneminde, bilhassa Süleyman Şah'ın ve II. Yakub Çelebi'nin âlim ve şairlere önem vermesiyle şehirde ciddi bir edebî bir ortam oluşmuştur. Mevcut edebî ortam bu yüzyıllarda korunmuş ve özellikle XVI. yüzyıla kadar Kütahya'da Klasik Türk Edebiyatının en parlak dönemlerinden birini yaşadığı görülmüştür.

XIX. asra kadar zayıflayarak gelen bu edebî ortamda Osmanlı siyasetçisi ve edibinin, edebiyat ve olaylara bakışı ile bir önceki dönemdekilerin bakışları arasında bazı farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu devirlerde Osmanlı'nın sıkıntılarını keşfeden ve onu kendi dairesi içinde tedavi etmeye çalışan devlet adamları ve yazarlar, medeniyet değiştirmeyi hiç düşünmeksizin topluma ait eski dinamikleri yeniden canlandırma gayretine girmişlerdir.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, askerî eğitime yön veren yeni kurumlar açılmış, Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. 1839'taki Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile her şeyde olduğu gibi şiirde de yeni açılımlar oluşmuş, Divan edebiyatında bulunmayan makale, tiyatro, roman, hikâye, anı, eleştiri gibi yeni edebî türler edebiyatımıza girmiştir. Her ne kadar XIX. yüzyıl yenilik hareketlerinin dönemi olsa da yüzyıllardır süren alışkanlıkların bir anda ortadan kalkması mümkün olmamış, eski ile yeni iç içe hükmünü sürdürmüştür.

Bu çalışmamızda, XIX. yüzyılda yaşanan gelişmelere paralel olarak Kütahya'da pek çok şairin yetiştiğini gördük. Dönemin kaynaklarında bu şairler hakkında yer alan bilgileri ele aldık. Şairleri değerlendirirken bu dönemin edebî muhitini ve kültürel değerlerini ortaya koyduk. XIX. yüzyılda Kütahya'da yaşayan şairlerin poetikası,

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, El-mek: kadriguler23@gmail.com

*** Okt., Pamukkale Üniversitesi Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksek Okulu, El-mek: kandemir@pau.edu.tr

dünyâ görüşü, tasavvufi konumu, eserleri ve sanatkârlıkları ile ilgili pekçok bilgiyi tespit ettik.

İncelemelerimiz sonucunda XIX. yüzyıl Kütahya edebî muhitinde şairlerin yetişmesinde etkili olan üç genel çevre olduğunu gördük. Kütahya'da yaşayan şairlerin yetişmesinde etkili olan ilk çevre Memur çevresi yani devlet dairelerinin kalemleridir. San'atkarlar devlet merkezinde saray ve konaklarda, İstanbul dışında sancak merkezlerinde paşaların, beylerin emrinde ve konaklarında, şehzade saraylarında birer edebî muhit meydana getirmişlerdir. Şairlerin çoğu ya resmi görev ile ya da geçimlerini sağlamak için bu saraylara ve konaklara girmişler, buralarda himaye edilmişlerdir. Bunun karşılığında da eserler yazıp, hamilerine sunmuşlardır. Bu edebî muhitlerin en geniş, şüphesiz Saray çevresinde teşekkül etmiştir. Padişahlar ve diğer devlet adamları sanatçıları koruyup sanatla iç içe oldukları müddetçe etraflarındaki edebî muhit genişlemiş veya daralmıştır.

Araştırmamız neticesinde XIX. yüzyıl Kütahyasında devlet dairelerinin kalemlerinde çalışan otuz şairin ismine ulaştık. Bu şairler Abdulaziz Efendi, Abdullah Hakkı Efendi, Abdülkadir Şükrî Efendi, Ahmed Âtîf Bey, Ahmed Şâkir Paşa, Ahmet Vasfî Erku, Ali Süha Delilbaşı, Asım Yakup Efendi, Baharî Bey, Hacı Nurî Bey, Hacı Yahya İhyâ Bey, Hasan Bedrettin Paşa, Hakkı Bey, Hakkı Paşa, Halet Mehmed Said Efendi, Halil Edîb Bey, Hasenî, Hüsnî Bey, Kirâmî, Lebîb Mehmed Efendi, Mustafa Reşid Paşa, Namdar Rahmî Karatay, Osman Nurî Paşa, Osman Seyfî Bey, Râgîb Mehmed Paşa, Seyyid Mehmed Saîd Gâlib, Seyyid Mehmed Şem'î, Sirozlu Yûsuf Muhlis Paşa ve Vahid Mehmed Paşa'dır.

Asrın başında dönemin padişahlarından III. Selim'in ve II. Mahmud'un şiirle ve edebiyatla yakından ilgilendiğini, san'atkarları koruyup kolladığını gördük. Sanatkâr bir ruha sahip olan III. Selim, İlhamî mahlasıyla şiirler yazmış, Şeyh Galip başta olmak üzere döneminde yetişmiş olan bazı sanatkârları himaye etmiştir. Kütahyalı şair ve hattatlardan Abdülkadir Şükrî Efendi, III. Selim'in edebî muhitinde bulunmuş hatta III. Selim, Şükrî Efendi'den Hüsn ü Hat dersleri almıştır. Adlî mahlasıyla şiirler yazan II. Mahmut hat ve musîkî sanatı ile uğraşmış ve 1832'de açtığı Tercüme Odası'nda dönemin önemli siyasetçi ve edebiyatçıların yetişmesine katkı sağlamıştır. Kütahya'nın edebî muhitine büyük katkılar sağlayan Yahya İhyâ Bey, II. Mahmud Han'ın sarayı etrafında toplanan şairler arasında yer almış, II. Mahmud'un lütfuna mazhar olmuştur.

Padişahlar dışında devlet adamlarının yanında yetişen ve onlar tarafından himaye edilen Kütahyalı şairler de vardır. Ahmed Şakir, bir Osmanlı Devlet adamı olan Firdevsî Efendi'nin yanında imamet görevinde bulunmuş ve vezirlik rütbesi almıştır. Said Efendi, Gâlib Dede'ye bağlanarak Büyük Râşid Efendi'ye mühürdar yamağı olmuş, sonra Ebûbekir Sâmi Paşa ve Ohrîli Ahmed Paşa ile Yenişehir mollasına kethüda olmuştur. Vali Ali Rıza Paşa, Şair Nuri Bey'in zekâsını takdir ederek mirimiranlık rütbesi ile onurlandırmıştır. Osman Seyfî Bey, Bağdat valisi Ali Rıza Paşa'nın Divan Kâtipliği görevinde bulunmuştur. Seyyid Mehmed Saîd Hâlet Efendi, eski şeyhülislam Şerif Efendi'nin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

dairesinde ilim ve terbiye dersleri vermiştir. Hacı Nurî Bey, Enderun'da eğitim almıştır.

Kütahyalı şairlerin veya Kütahya'da bulunan şairlerin yetişmesinde etkili olan ikinci çevre tarikatlardır. Her buhranlı dönemde olduğu gibi, XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme önem arz etmekteydi. Bu dönemde bir tarikata girmemiş, bir şeyhe intisap etmemiş şair yok gibidir. Tarikat çevresinde bulunan şairlerin sayısı dokuz olarak tespit edilmiştir. Bu şairler Abdülbâkî Baykara Dede, Ahmet Remzi Akyürek, Delilbaşı Talip Paşa, İsmail Hakkı Efendi, Kühî, Mehmed Celaleddin Dede Efendi, Nasır Seyyid Abdülbâkî Dede, Nutkî Ali Dede, Şeyh Haydar Efendi'dir.

XIX. yüzyıl kaynaklarında rastladığımız bu şairlerin çoğu, Mevlevî şairlerdir. Bunda Mevlevîliğin Konya ve Afyon'dan sonraki üçüncü merkezinin Kütahya olması son derece etkili olmuştur. Siyasî ve sosyal hayatın içinde bulunan Mevlevîhaneler, güzel sanatların bütün şubelerini içinde barındırmış, bu sebepten dolayı Mevlevîhane çevresinde önemli edebî muhitler meydana gelmiştir. Kütahya Arguniyye Mevlevîhânesi edebî muhitin gelişmesinde son derece etkili olmuştur.

Bu asrın kaynaklarında ismi geçen Delilbaşı Talip Paşa, Seyyid Mehmed Saîd Hâlet Efendi, Ahmet Remzi Akyürek, Abdullah Hakkı Efendi, Kühî, Nâsır ve Nutkî Dedeler ve Abdülbâkî Baykara Dede Mevlevî tarikatı müntesiplerinden olup Mevlevîhanelerde yetişmişlerdir. Bu dönemde yetişen Kütahya şairleri sadece Mevlevîliğe değil değişik tarikatlara da gönülden bağlanmışlardır. Hoca-zâde Kâmil Efendi, Halvetiye şeyhi Pir İsmail Hakkı Efendi'ye; Şeyh Haydar Efendi, Rufai şeyhi Hasan Efendi'ye intisap etmiştir. Şeyh Salih Efendi ve Zekai Mustafa Efendi, Şabânî tarikatının ariflerindendi.

Kütahya şairlerinin yetişmesinde etkili olan üçüncü çevreyi âşıklık geleneğinden yetişen şairler oluşturur. XIX. yüzyılda Kütahya'da yaşayan şairlerden bazıları usta-çırak ilişkisi içerisinde âşık tarzını devam ettirmiştir. Bu dönemde Kütahya'da âşıklık geleneği ile yetişen yedi şair dikkat çekmektedir. Bu şairler 'Ârifi, Âşık Ömer, Âşık Sırrı, Âşık Şükrü, Dülgerin Hüseyin Ağa, Hoca-zâde Kâmil Efendi ve Pesendi'dir. Bu şairlerin çoğu devlet merkezinde padişahın sarayı, devlet büyüklerinin, paşaların ve beylerin konaklarında himaye edilmeyi beklemek yerine Anadolu'yu adım adım dolaşarak kahvelerde, düğünlerde, panayır ve şenliklerde sazlarıyla yer alarak sanatlarını icra etmişlerdir. Bu yüzyıldaki âşıkların çoğu okur yazardır. 'Ârifi ve Hoca-zâde Kâmil Efendi gibi bazı âşıkların şiirleri klasik kalıplara benzer divanlardır. Bu dönem kaynaklarından tezkirelerde de yalnızca divan şairlerine yer verildiği görülmektedir. Araştırmamızda Âşık Ömer hakkındaki bilgilere dönemin tezkirelerinden Mecmâ'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ'da, diğer şairler hakkındaki bilgilere cönklerde, dönemin diğer kaynaklarında ve mecmualarda ulaştık.

Araştırmamızın sonucunda, XIX. yüzyıl kaynaklarında adı geçen Kütahyalı veya Kütahya'da bulunan şairlerin oluşturduğu Kütahya edebî muhitleri tanıtılmış ve Kütahya'nın XIX. asır Türk edebî hayatındaki yeri değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu araştırmayla XIX. yüzyılda Kütahya'da yaşamış şairlerin envanteri oluşturularak Kütahya'nın edebî zenginliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Kütahya, Edebî Muhit Kütahya Şairleri.

EVOLUTIONS ON THE LITERARY SURROUNDING IN KÜTAHYA FROM THE XIX CENTURY

STRUCTURED ABSTRACT

Kütahya has a rich heritage and it can be considered as the cradle of Anatolian civilizations. It appeared as one of the most important cultural centers of each period in this geography with nurtured poets. During the 150 years of Germiyan governorship a serious literary environment was appeared in and around the city with a given importance to scholars and poets especially with support of the Süleyman Şah and II. Yakup Çelebi. Existing literary environment was protected in these centuries. One of the most brilliant periods of the classic Turkish literature was lived until the 16th century.

Reducing the literary environment until the 19th century some differences were appeared between Ottoman politics' look on literature. In this era, politicians and writers who discovered problems of Ottoman Empire and tried to treat them in itself, had an effort to revive old dynamics of society without thinking of changing civilization and tried to inspire the old dynamics of the society.

Starting in the last quarter of 18th century new institutions were opened that gave direction to military education and the Janissary was abolished. There were new developments on poetry with the declaration of Tanzimat Fermanı (Reforms Ordinance) and new genres of literary expression appeared in our literature as prose, theatre, novel, story, memoir, and criticism that have not existed before. Although 19th century was a period of reform actions, centuries-long habits not been able to disappear in a moment, the new reigned, intertwined with the old.

In this study, we discovered that many poets improved simultaneously with existing developments in Kütahya. We took information of the poets from sources of the period. While evaluating the poets, we set forth this period's literary surroundings and cultural values. We established plenty of information about political lines, world views, mystical positions, works and artistries of poets who lived in Kütahya.

As a result of our research, we saw three general environments which were influential on the development of poets and the literary surroundings of Kütahya in 19th century. First environment which was effective on the development of poets was government officials. Artists have created a literary surrounding in palaces and mansions and at government centers, county centers out of Istanbul, emirates and mansions of pashas and governors, in princes' palaces. Most of the poets joined in these palaces and mansions with the intention of official duty or provide for their life. They also received protection in these places. In return, they wrote their works and presented them to their

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

patrons. Without doubt, largest literary surrounding was the one around the palace. As long as Sultans and other governors protected artists and lived within the arts, these literary surroundings might prosper.

At the end of our researchs we found thirty poets who worked in the Government Office of Kütahya in 19th century. These poets are as follows: Abdulaziz Efendi, Abdullah Hakkı Efendi, Abdülkadir Şükrî Efendi, Ahmed Âtîf Bey, Ahmed Şâkir Paşa, Ahmet Vasfî Erkut, Ali Sûha Delilbaşı, Asım Yakup Efendi, Baharî Bey, Hacı Nurî Bey, Hacı Yahya İhyâ Bey, Hasan Bedrettin Paşa, Hakkı Bey, Hakkı Paşa, Halet Mehmed Said Efendi, Halîl Edîb Bey, Hasenî, Hüsnî Bey, Kirâmî, Lebib Mehmed Efendi, Mustafa Reşid Paşa, Namdar Rahmi Karatay, Osman Nuri Paşa, Osman Seyfi Bey, Râgîb Mehmed Paşa, Seyyid Mehmed Saîd Gâlib, Seyyid Mehmed Şem'î, Sirozlu Yûsuf Muhlis Paşa, Vahid Mehmed Paşa.

At the begining of the century we witnessed that II. Mahmud and III. Selim who were interested in poetry and literarture, provided patronship for the artists. III. Selim had an artistic soul and wrote poetry with a inspiration. He protected poets who were raised in his period especially Şeyh Galip. Abdülkadir Şükrü Efendi who was a poet and existed in III Selim's literary environment even gave Hüsn-ü Hat lessons to him. II. Mahmut wrote poetry with the nickname Adli and interested in hat and musicial art. He also provided an important platform for the growth of politics and literature by opening the Translation Room in 1832.

Yahya İhya Bey provided important contributions to Kütahya's literary environment, resided in II. Mahmut Han's palace together with other poets. He prompted to II. Mahmut's authority. There were Kütahya's other poets who resided near the governors and protected by them except the sultans. Ahmet Şakir had an imamete duty and raised to the vizier position near Firdevsi Efendi whom was a governor of the Ottoman Empire. Halet Mehmet Said Efendi depended on Galip Dede and became private secretary to Büyük Reşid Efendi. Then he became Kethuda to Ebubekir Sami Pasha, Ohrili Ahmet Pasha and Molla of Yenişehir Governor Ali Rıza Pasha appricated by Nuri Bey and he was honored with a Grand Seigneur position. Osman Seyfi Bey had a duty as a Writer of Divan near Baghdad Governor of Ali Rıza Pasha. Seyyid Mehmet Said Halet Efendi gave enlightenment lessons in the old Sheikh al-Islam Şerif Efendi's room. Hacı Nuri Bey got education in Enderun.

The second effect on the literary environment of Kütahya's poets was created by poets who grown in and around religious constitution. As happened in each depression period, there was an interest to engage religion in 19th Century. Almost all of the poets from Divan literature engaged in a religious institution. The number of Kütahya's poets was found to have grown in and around religious activities. Several important names were: Abdülbâkî Baykara Dede, Ahmet Remzi Akyürek, Delilbaşı Talip Pasha, İsmail Hakkı Efendi, Künhî, Mehmed Celaleddin Dede Efendi, Nasır Seyyid Abdülbâkî Dede, Nutkî Ali Dede, Şeyh Haydar Efendi.

Most of these poets from the 19th Century source belonged to Mevlevi tradition. Kütahya, after the prounce Konya and Afyon, being the

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

third center of the Mevlevi tradition was very effective in this outcome. Mevlevi Houses (Mevlevihane) hosted all branches of fine arts and many important literary environments came into being around Mevlevi Houses. Also, Kütahya Erguniyye Dergahı was effective in developing of the literary environment. Several of Kütahya's poets mentioned in resources were: Delilpaşa Talip Pasha, Seyit Mehmed Said Halet Efendi, Hakkı Efendi, Abdülbâkî Baykara Dede, Künhî, Nasır Seyyid Abdülbâkî Dede and Nutkî member of religion and proficient poets were raised in Mevlevi Houses.

Raised in this period, Kütahya's poets were not only engaged Mevlevi tradition but also different religious traditions with heart. Hocazade Kamil Efendi attached to Sheik of Halveti Pir İsmail Hakkı Uzunçarşılı of Nakşibendi tradition with heart. Şeyh Haydar Efendi attached to Rufai Şeyhi Hasan Efendi. Şeyh Salih Efendi and Zekai Mustafa Efendi were scholars of Şabani tradition.

The third effect on the literary environment of Kütahya's was formed by poets who were raised according to the minstrel (âşık) tradition. Some of the poets who were raised in Kütahya in the 19th Century. Kept the minstrel tradition with a relationship of master and apprentice. Seven poets' names were prominent: Their names were: 'Ârifî, Âşık Ömer, Âşık Sırrı, Âşık Şükrü, Dülgerin Hüseyin Ağa, Hocazâde Kâmil Efendi and Pesendî. Most of these poets professed their art and entertained the public with their instrument as they went around step by step to coffee houses, wedding fair and festivals in Anatolia instead of staying at Sultan's palace of government centre, governors and pashas' residences. Most of the poets of this century were literate. Some of the poems of 'Ârifî and Hocazâde Kâmil Efendi were in a Divan which are not unlike classical forms. It is understood that authors of this era only included Divan poets in their collection of biographies. We found information about Âşık Ömer only from Mecmâ'-ı Şu'arâ and the Tezkire-i Üdebâ collection of biographies of the period. Additional information was extracted from cönks and other sources and magazines of the period.

At the end of the research, the aforementioned names from 19th century sources of Kütahya's poets, the literary environments and the place of Kütahya in 19th Century Turkish Literature were evaluated. Besides forming an inventory for poets of 19th century Kütahya also the richness of literature of Kütahya was displayed.

Key Words: 19th Century, Kütahya, Literary Surroundings, Poets of Kütahya,

Giriş

XVII. yüzyılda başlayan duraklama, XVIII. yüzyılda devam eden askerî, ekonomik ve teknolojik gerileme, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında bilim ve teknikte kendisini yenilemesini gerekli kılmıştır. (Ünver, 2012: 131) Bu gereklilik neticesinde yenileşme sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olan Yeniçeri Ocağı kaldırılmış hem yerine daha modern yeni bir ordu kurulmuş hem de köklü değişimler için uygun ortam yaratılmıştır. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla yenileşme hareketleri devletin resmi programı haline gelmiştir. 1876 yılında ilan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

edilen Meşrutiyetle her alanda köklü değişiklikler olmuş sosyal, siyasal ve hukuksal alandaki bu değişim ve gelişmeler edebiyata da yansımıştır.

Önceki devirlerde olduğu gibi bu yüzyılda da padişahlar, devlet adamları ve yöneticiler sanatçıları koruyup kollamışlardır. Sadrazamlar, devlet adamları ve onların etrafında toplanan âlim, şair ve edibler kendi kültür ve medeniyetlerini daha iyi öğrenmek ve tanıtmak için bazı eserler kaleme almışlardır. (Şentürk ve Kartal, 2006:485) Asrın ilk padişahı olan III. Selim “İlhamî” mahlasıyla şairler yazmış, sanatkârları desteklemiştir. Sultan II.Mahmud da önemli edebiyatçıların yetişmesine katkı sağlamış hatta halk ozanlarına ihsanlarda bulunmuş, onları desteklemiştir. Âlimler, şâ’irler ve san’atkarlar bu devirde İstanbul’da Saray etrafında kümelenmişlerdir.

İstanbul dışında edebî muhitlerin teşekkülü şehzade sarayları etrafında olmuştur. Anadolu’da başta Manisa ve Kütahya olmak üzere, Konya, Amasya, Trabzon gibi şehirler şairlerin akın etlikleri, izzet ve ikram gördükleri birer kültür merkezi haline gelmişlerdir. (İpekten, 1996: 11)

Osmanlı şiir geleneğinin ve klasik divan edebiyatının temellerinin atıldığı bir merkez olan Kütahya, Germiyân ve Osmanlı coğrafyasının altıncı önemli kültür ve edebiyat şehirlerinden biri olmuştur. (Güler, 2010:1039) Kütahya, gerek beylikler ve gerekse Osmanlılar zamanında hep idarî merkez konumundadır. Özellikle, 1451 yılından itibaren Anadolu Eyaletinin merkezi olarak imparatorluğun önde gelen bilim, sanat ve kültür ocaklarından birisi durumuna gelmiştir. XIV. yüzyılda Ahmedî, XV. yüzyılda Şeyhi ve Ahmed-i Dâî gibi önemli şairler, Germiyan beyleriyle sancakta valilik yapan, aralarında geleceğin sadrazamlarının da bulunduğu tanınmış devlet adamlarının himayelerinde, Kütahya’da yetişmişlerdir. Kütahya’da ilk tahsil ve terbiyelerini aldıktan sonra payitahta uzanmış iki kıymetli hekim olan Ahmedî ve Şeyhi, Anadolu’da Divan Edebiyatı’nın kurucuları arasında sayılmaktadırlar. (Budak, 2009: 153)

Osmanlı tarihinin bu dönemlerinde edebî ve kültürel anlamda ilk sıralarda yer alan Kütahya XIX. yüzyılda da bu özelliğini korumuştur. XIX. yüzyılda Kütahya’da yetişen şairler üç farklı çevre etrafında kendilerini geliştirmişlerdir. Bu dönem şairlerinin büyük çoğunluğu devlet dairelerinin kalemlerinde memur olarak çalışmaktadırlar ve mensubu olduğu daire başkanının desteği ve himayesi ile kendilerini geliştirmişlerdir. Bu dönem şairlerinin bazıları ise bir tarikat çevresi etrafında kümelenmiş ve intisab ettikleri tarikat adabı ile yetişmiştir. Çoğu Mevlevî olmakla birlikte Bektaşî olan şairlerin sayısı da az değildir. Çoğu medrese eğitimi görmüş, belirli bir ilme sahip bu iki çevre dışında, usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş, mahalle mektebi dışında ilim tahsil etmeyen ozanlar ise âşıklık geleneği çevresinde muhit oluşturmuşlardır.

Devlet Dairelerinin Kalemlerinde Yetişen Kütahyalı Şairler:

Yaklaşık yüz elli yıl hüküm süren Germiyan Beyliği döneminde, özellikle Süleyman Şah’ın ve Yakub Çelebi’nin âlim ve şairlere önem vermesiyle Kütahya’da önemli bir edebî ortam oluşmuştur. Şairlerin çoğu ya bir resmi vazife ile ya da geçimlerini saraya bağlayarak konaklara girmişler, buralarda himaye edilmişlerdir. Buna karşılık eserler yazıp, hamilerine sunmuşlardır.(İpekten, 1996: 11) Padişahların takdir ve desteği, şairlerin tanınıp şöhretlerinin yayılmasında en az onların yetenek ve meziyetleri kadar önem taşımıştır.

XIX. yüzyılda Kütahyalı şairlerin yetişmesinde etkili olan ilk çevre devlet dairelerinin kalemleridir. Şiirle ve edebiyatla ilgilenen son Osmanlı padişahı olarak bilinen III. Selim birçok şairi himaye etmiştir. Bu dönemde III. Selim’in himaye edip desteklediği Kütahyalı şairler arasında Abdülkadir Şükri Efendi yer almaktadır. Kaynaklara göre Üçüncü Sultan Selim, Şükri Efendi’den ders almıştır. (İnal, 1970: 29) II. Mahmud Han’ın sarayında büyüme fırsatı bulan Yahya İhyâ Bey, Sultân Mahmûd Hânın desteğini görmüştür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

İstanbul dışındaki muhitlerin teşekkülü şehzade sarayları etrafında olmuştur. Edebiyatla ve musikiyle meşgul olan şehzadeler, etraflarına san'atkarları toplayarak çeşitli meclisler düzenlemişler ve bu san'atkarları koruyarak edebiyatın gelişmesini sağlamışlardır. Anadolu'da başta Manisa ve Kütahya olmak üzere, Konya, Amasya, Trabzon gibi şehirler şairlerin akın ettikleri, izzet ve ikram gördükleri birer kültür merkezi haline gelmişlerdir. (İpekten, 1996: 11)

Bu asırda devlet adamlarının yanında yetişen onlar tarafından himaye edilen Kütahyalı şairler de vardır. Sadrâzam, şeyhülislâm, vezir, defterdar, nişancı gibi yüksek devlet memurlarının saray ve konakları, devirlerinde yetişen şairlerin sığındıkları ve korundukları yerler olmuştur. (İpekten, 1996: 218) Ahmed Şakir, Osmanlı Devlet adamı olan Firdevsî Efendi'nin yanında imamet görevinde bulunmuş vezirlik rütbesi alarak kaymakamlık makamına getirilmiştir. Vali Ali Rıza Paşa, Nuri Bey'in zekâsını takdir ederek Mirimiranlık rütbesi ile onurlandırmıştır. Osman Seyfi Bey, uzun bir müddet Bağdat valisi Ali Rıza Paşa'nın Divan Kâtipliği görevinde bulunmuştur. Mustafa Reşid Paşa, Sadr-ı Ali Mektubî odasına (sadrâzamlık dairesi) kabul edilerek meşhur olmuştur. (Çiftçi, 1996: 174)

Nurî Paşa'ya Meşrutiyet döneminde hükümetçe itimat edilmiş ve başmabeyincilik görevi layık görülmüştür. Bu dönemde Meşrutiyet yönetimine karşı olan şairler de mevcuttur. Âsım Yakub Efendi 1878 senesinde ilan edilen Kanûn-i Esâsi aleyhinde sözler söylediği ve eleştirdiği için memleketi olan Kütahya'ya kadı olarak sürgün edilmiştir. Görev icabı Kütahya'da bulunan şair ve devlet adamlarından Ali Suavi Efendi, Türkçülük ve Turancılık görüşlerini esas almıştır. Siyasi sebeplerle Genç Osmanlılar ile birlikte Avrupa'ya giderek Paris ve Londra'da çoğunluğu Abdülaziz hükümeti aleyhine olan yazılar yayınlamış, mevcut yönetime darbe girişiminde bulunmuş ve V. Murat'ı tahta geçirmek için çalışmıştır. (Tahir, 1917: 437- 438)

Âlim ve şair bir kişiliğe sahip olan Abdülaziz Efendi, İzzet Efendi'nin oğlu olup Mektubî-zâde namıyla meşhur olmuştur. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunarak kendini yetiştiren Aziz Efendi, beş yıl müderrislik yaptıktan sonra naiplik mesleğine başlayarak Nazilli, Ergene, Manisa, Isparta, Tekirdağ, Uzuncaabad, Hasköy, Kütahya, Kayseri ve tekrar Manisa niyabetlerinde bulunmuştur. Naiplik mesleği sonrasında beytü'l-mal kassamlığı, İzmir, Mekke ve İstanbul Mevlevîyyeti payeliği ve evkaf müfettişliği yapmıştır. Kütahya'da naiplik görevini yerine getirirken Kütahya'nın edebi muhitine yazdığı şiirlerle katkıda bulunmuştur. Birçok şiiri "Tezkire-i Fatîm"de yer almaktadır. Fakat günümüze ulaşan tek bir gazeli vardır. İnal, şairin Müştekim-zâdenin "Devhâ-i Meşâyih" adlı eserini tezyil ettiğini ifade etmektedir. (İnal, 1969: 25)

Abdullah Hakkı Efendi, ilk eğitimini babasından almış, İmam-zâde Esat Efendi'de öğrenimini tamamlayarak icazet almıştır. Abdullah Hakkı Efendi, memleketine döndükten sonra vaktini araştırmaya, bilgi edinmeye adanmış, yazıyla meşgul olmuş ve zamanının bir kısmını talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Abdullah Hakkı Efendi, 1869 tarihinde Kütahya Müftülüğünde bulunmuştur. Kendi döneminde yetişmiş olanların nazik ve oldukça bilgili bir insan olduğunu beyan ettikleri Abdullah Hakkı Efendi Kütahya'daki Molla Bey vakfının yöneticiliğini de yapmıştır. Miiftahî Buharî ile bunun tekmilesi olarak iki eseri vardır. Kütahya müftülük dairesi kâtibi Halit Efendi, akaitten "Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" olduğunu söylemiş ise de bu eser, babası Abdülbâkî Efendi'ye aittir. (Uzunçarşılı, 1932: 209)

Kütahyalı hattat ve şairlerden Abdülkadir Şükrî Efendi gerek hattatlığıyla gerekse şairliğiyle Kütahya'nın edebi gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. Döneminin usta hocalarından dersler almış, saray ve Enderun-ı hümayûn hocalığına kadar yükselmiştir. Hakkâk-zâde'nin, Millet Kütüphanesi'ndeki eserinde, Üçüncü Sultan Selim'in, Şükrî Efendi'den ders aldığı belirtilmektedir. (İnal, 1970: 29) Yazılarında, "Hâce-i sultanî, Kâtibü's- serayü's-sultanî ve Hâce-i enderunî hümayun" unvanlarını kullanması da bu bilgiye doğrular niteliktedir. Hattat Bahaüddin Bey, Abdülkadir Şükrî Efendi'nin Sultan Üçüncü Selim'in Kapıcıbaşlarından Ahmed Ağa için

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

1803'te yazdığı gayet müzeyyen, müzehheb ve örneğine nadir rastlanan “Delâilü'l- hayrat” ve “Hizbi âzam”ın ketebesini olduğunu ifade etmektedir. (İnal, 1970: 30) Kaynaklarda Abdülkadir Şükrî Efendi'nin şairlik yönü ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmemiş hattatlığının şairliğinin önüne geçtiği ifade edilmiştir.

Ahmed Âtîf Bey, XIX. asırda Kütahya'da defterdârlık hizmeti vermiş şairlerdendir. Devlet dairesindeki hizmetlerine yazıcılık ilmindeki mahareti damga vurmuş, Başsâdâret Mektûpçuluğu'ndan “Mansûr Mektupçuluğu”na yükseltilmiş ve sonrasında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başyazıcılığına getirilmiştir. Bundan sonra birinci derecede rütbe ile Tersâne-i Âmire Müsteşârlığı'na ve bu bir senenin sonunda iki ay kadar Ticâret Müsteşârlığı'na, padişahın emriyle getirilip Tanzimat kanunlarının düzenlenmesi ve icra edilmesi ile ilgili olarak 1841'de Kütahya Defterdârlığı'na getirilmiştir. Anadolu'nun birçok yerinde defterdârlık yapan Ahmed Âtîf Bey “Çavuşzâde” mahlasıyla meşhur olmuş, ârif ve zarif bir şâirdir. Âtîf Bey, cömertliğiyle tanınmış, şiir ve nesir otoriteleri katında şiirin ve edebiyatının kıymeti kabul ve takdir edilmiştir. (Çiftçi, 1996: 289)

Fatîn Tezkiresi'nde ve Kamûsu'l-'Alâm'da adı geçen Ahmed Şâkir Paşa aslen İstanbullu olup Kütahya'da kaymakamlık yapan şairlerdendir. İstanbul'a gelerek uzun süre Osmanlı devlet adamı olan Firdevsî Efendi'nin yanında hizmet etmiştir. Paşa, Darphane-i Amire İmametliği göreviyle onurlandırıldıktan sonra 1811 yılında vezirlik rütbesi alarak kaymakamlık makamına getirilmiştir. Devlet kademesindeki başarılarını şiirlerinde gösteremeyen ve istediği şöhrete ulaşamayan şairler arasında yer almıştır.

Ahmet Vasfi Erkut, Kütahya'nın Mecidiye Mahallesi'nden İlyas-zâde Mehmet Ali Ağa'nın oğludur. Kütahya'daki Vacidiye Medresesinde eğitimini tamamlamıştır. Doğırlı Müderris Hoca Osman Efendi'den Arapça, Mühürdar Hacı Hasan Efendi'den Farsça ve edebiyat, kendi çalışmalarıyla Fransızca'yı öğrenmiştir. Divanında Fransızca yazılmış şiirler yer almaktadır. Birçok önemli memuriyet ve memleket hizmetlerinde bulunan şairin ilk görevi tahrirat kalemi kâtipliği olup hizmeti süresince amirlerinin takdirlerine mazhar olmuştur. Devlet dairelerindeki başarısını şiirde de gösteren Erkut, şiirlerinde XIX. yüzyılın sosyal durumunu ve Kütahya'nın o devirdeki görünümünü, yaşayışını, geleneklerini lirik şiirlerine konu yapmıştır. Hamza Güner, 202 parça gazel, koşma methiye ve destan bulunan bir divanın olduğunu ve divanın bugün torunu tarafından muhafaza edildiğini ifade etmektedir. (Güner, 1967: 47) Divanında yer alan şiirler tahlil edildiğinde şairin hayat tarzı ve dünya görüşüne ışık tutmaktadır. 44 yıllık kısa ömrüne birçok şeyi sığdırdığı, zevke, eğlenceye ve içki meclislerine düşkün olduğu görülmektedir. Kütahya'daki Saadetin Cami'nin batı yönündeki giriş kapısı üzerinde bulunan manzum kitabe ile eski hükümet konağının üst katında bulunan mescidin manzum kitabesini hazırlayan şair Kütahya'da edebi muhitin gelişmesinde etkili olmuştur.

Fecr-i Atî yazarlarından biri olan Ali Süha Delilbaşı, İstanbul'da Nisan 1887'de doğmuştur. Erkân-ı Harp feriki Mustafa Âkif Paşa'nın oğludur. 1936-1946 arası dönemde Kütahya'dan milletvekili seçilen Delilbaşı, Kütahya'nın hem edebi hem de siyasi hayatına katkılarda bulunmuştur. 1908 yılında düzyazı şiirleriyle Fecr-i Atî topluluğuna katılmıştır. Muhît, Servet-i Fünûn, Resimli Kitap, Şiir ve Tefekkür gibi dergilerde şiirlerinin yanı sıra öyküleri ve tiyatro eleştirileri yayımlanmıştır. Şiirleri, küçük hikâyeleri ve çevirileriyle tanınmıştır. Basılan eserleri arasında “İkinci Gençlik” romanı yer almaktadır. “Kaybolan Ses” 1946 yılında yayımlanan oyunudur. “Türkçeden Fransızcaya Büyük Lügat” sözlük türündeki eseridir. Knock (J. Romain), Şehirli Kız (A. Daudet), Kibarlık Budalası (Molière), Bulutlar (Aristophanes), Tarihte Halk Tiyatrosu (A. Boll) çeviri tarzındaki eserleridir. (Karaalioglu, 1983: 108- 109)

Asım Yakup Efendi, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar hizmette bulunmuş Kütahyalı Halil Rüşdî Efendi'nin oğludur. Medrese tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra vakıf müfettişi olarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Padişah hazinesinde göreve başlamıştır. Bu vazife dâhilinde çalışmasının sonucunda kadı olmuş, Afyon ve İstanbul'da kadılık yapmıştır. Sonrasında Kazasker rütbesiyle tekkelerin işleriyle meşgul olmak üzere kurulmuş olan Meclis-i Meşayih başkanlığına getirilmiştir.(Uzunçarşılı, 1932: 223) Kanûn-i Esâsi aleyhinde sözler söylediği ve eleştirdiği için memleketi olan Kütahya'ya kadı olarak sürgün edildiği iddia edilse de bu olay kesinlik kazanmamıştır. Şairlik gücüyle ilgili Fatin Tezkiresi'nde iyi bir şair olduğu ve divanı olacak kadar çokça şiirinin olduğu kaydedilmiş, ancak detaylı bilgiye yer verilmemiştir.

Memuriyet hayatındaki başarılarının yanı sıra edebî anlamdaki başarılarıyla da anılan Baharî Bey, kalemi ve gönlü zengin Kütahyalı şairler arasında yer almaktadır. Babası, Kismetî Askerîye Başkâtibi Kütahyalı Emir-zâde Mehmed Nurî Efendi'dir. Eyüp'te "Darü'l-feyzî Hamidî" mektebinde eğitim görmüştür. Özel hocalardan Farsça dersleri almış, Baharîye Mevlevihânesi Şeyhi Hüseyin Fahrüddin Dede Efendi'den mesnevi dersleri almıştır. Bayezit Medresesi hocalarından Arap-gîrlî Hüseyin Avni Efendi'nin dersine devam ederken Said Efendiden Arap edebiyatı dersleri de almıştır. (İnal, 1969: 166) Maliye muhasebe kalemligi, maadin mümeyyizliği (maden kâtibi), Beyoğlu Tali Mübadele Komisyonu âzalıği, Akşehir Hatib Mektebi'nde Edebiyat ve Türkçe öğretmenliği ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Muhaberat başkâtipliği gibi birçok farklı görevi başarıyla yerine getirmiştir. (İnal, 1969: 167)

Baharî Bey Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'inden ve Mesnevi'sinden toplanılan şiirlerin tercümelerinden oluşan eserini "Deste Gül" adıyla yayımlamıştır. "Risale-i Sipehsalâr Tercümesi" adlı eseri ise Mevlâna'nın hayat ve menkıbesine dair eseridir. Şairin düzyazı tarzındaki yazdığı diğer eserler arasında ise, edebiyat ve ahlâka dair küçük bir risale olan "Ravza", Osmanlıca dil bilgisi ve sözlük tarzında yazılan ve döneminde okullarda ders kitabı olarak okutulan "Sünbülîstan Şehri", çocuklara İslam ahlakını öğretmek için yazılmış "Kuşvâr" ve Kur'an'ı Kerim'in rumuzuna ait bazı ayetlerin tercümesi olan "Ruh-ı Kur'an'dan Bir Sahife-i Nur" yer almaktadır. (İnal, 1969: 168)

Hacı Nurî Bey, Enderun'da eğitim alan Kütahyalı şairler arasındadır. Enderun'dan çıktıktan sonra gümrük başkâtipliğinde, Mecitözü, Beypazarı, Rumkale ve daha birçok ilde kaymakamlıklarda bulunmuştur. Hacı Nurî Bey, Kütahya tahrirat kalemi müsevvidi iken istifa etmiş ve hayatının geri kalan kısmını arzuhalcilik ile geçirmiştir. (Uzunçarşılı, 1932: 239) Zarif, gönül ehli, hoşsohbet bir şair olan Hacı Nurî Bey'in içkiye, saza söze fazlaca düşkünlüğü sefalet içerisinde bir hayat geçirmesine neden olmuştur. Hacı Nurî Bey şiirlerini koruyup saklayamadığı için hemen hepsi zayı olmuş, günümüze yalnızca birkaç beyiti ulaşmıştır.

Hacı Yahya İhyâ Bey, gerek XIX. yüzyıl gerekse XX. kaynaklarında adına en sık rastladığımız görev icabı Kütahya'da bulunan şairler arasındadır. Hâtimetü'l- Eş'âr'da adı geçen Yahya İhyâ Bey, eski Divan-ı Hümayun Beylikçilerinden Merhum İzzet Bey'in biraderi olup padişahın sarayında büyüme fırsatı bulmuştur. Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni Hazretleri zamânında tüfenkçibaşılık rütbesine getirilmiştir. Daha sonra Kütahya'da Defter Eminliği görevini yapmış ve bu görevden ayrıldıktan bir müddet sonra Rumeli ve Anadolu taraflarında bazı önemli memuriyetliklerde bulunmuştur. (Çiftçi, 1996: 50) Şairin çok sayıda şiiri XIX. yüzyıl tezkirelerinden "Fatin" ve "Bağçe Safâ-endüz"da yer almaktadır.

Döneminin önemli devlet adamlarından Hasan Bedrettin Paşa, XIX. yüzyılda edebiyatımıza giren yeniliklerden tiyatroyu edebiyat âlemine tanıtan isimlerden biridir. 'Delile yahut Kanlı İntikam', 'Ebululâ yahut Mürüvvet', 'Ebü'l-fida', 'Nedamet', 'Kölemenler', 'Fakire yahut Mükâfat-ı İffet' ve 'Ahmet Yetim yahut Netice-i Sadakat' Hasan Bedreddin'in, Manastırlı Mehmet Rıfat ile beraber kaleme aldığı oyunlarıdır. Yaşamı boyunca birçok eseri tercüme eden sanatçı ve devlet adamı, Kozmografya ile atış tekniği hakkında ilmi eserler tercüme etmiştir. Hasan Bedreddin Paşa'nın Harbiye'de ders kitabı olarak okutulan 1875 yılında Meclis-i Maârif-i Askerî

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

tarafından ödüllendirilen 'Gillemin-Brioux'den çevirdiği 'Kozmografya Yahud İlm-i Ahvâl-i Sema' adlı çevirisi vardır. Düz yazı alanındaki başarılarının yanında manzum eserlerde de oldukça başarılı Hasan Bedrettin Paşa hakkında 'Kafî-i Şu'arâ'da "Kırım hanlarından gazi Giray'ın gazelini tahmis etmiştir." deniliyor. (Tahir, 1917: 63)

Kütahyalı olmamasına rağmen Kütahya'nın edebi muhitine büyük katkıları olan İsmail Hakkı Bey, ilk tahsilini Nişancı Mahalle mektebinde ve Eyüp Bahriye'de İplikhane mektebinde tamamladıktan sonra Soğukçeşme Askeri Rüştiyesine girmiş, iki sene sonra kaydını Bayezid Merkez Rüştiyesine nakletmiştir. Rüştiye'yi bitirip diplomasını aldıktan sonra aynı yıl içinde Mercan İdadisine kayıt olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın lise öğrenciliği II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönem ve olaylar zinciri içerisinde geçmiş, sonrasında Darülfünun'dan yüksek derece ile mezun olmuştur. İlk görev yeri olarak Kütahya Sultanîsi Tarih ve Coğrafya Muallimliği'ne atanmıştır. Kütahya, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Kütahya şehrinin tarihi hakkında topladığı belgelerden Kütahya şehrine ait kitabı Maarif Vekâleti tarafından bastırılmıştır. Bu çalışmasından dolayı Uzunçarşılı'ya Kütahya Meclis-i Umumîsi tarafından Kütahya fahri hemşeriliği verilmiştir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya İdadîsi'nde sekiz sene öğretmenlik yapmış ancak Milli Mücadele başladığı zaman okullar tatil olmuş ve sınıflarda öğrenci kalmamıştır. Milli Mücadele esnasında Uzunçarşılı, Kuva-yi Seyyariyede fahri hizmette bulunduğu gibi diğer yandan da raportörlük yapmıştır. 30 Temmuz 1921 Kütahya, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilince İsmail Hakkı Uzunçarşılı, önce Eskişehir'e oradan da Ankara'ya geçmiş ve Kastamonu, Balıkesir gibi yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik hizmetine devam etmiş ve görev yaptığı her şehre büyük hizmetleri olmuştur. Balıkesirliler tarafından büyük sevgi gören Uzunçarşılı'ya Meclis-i Umumi kararıyla vilayet fahri hemşeriliği verilmiş ve 1927'de Balıkesir milletvekili olmuştur. Çok üretken bir yazar olan Hakkı Bey günümüze birçok eser bırakmıştır. Basılmış eserleri arasında, 2 ciltten oluşan Karesi Meşahîri, Karesi Tarihçesi, Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler (2 cilt), Mekteb Salnamesi, Sivas Şehri (Rıdvan Nafiz Beyle müşterek), Kütahya Şehri yer almaktadır.

nal'ın basılmak üzere dediği eserleri ise: Tarihî Lügat, Anadolu Tarihinde Üç Mühim Sima, Eyüb Rehberi, Kastamonu Şehri ve Candaroğulları, Tarihî Aileler'dir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ömrünü arşiv vesikaları arasında notlar alarak ve önemli bulduğu belgeleri dergilerde yayınlamak üzere geçirmiştir. Yazmış olduğu makaleler dahi bir kitap hacmi bulacak kadar uzun ve Osmanlı devleti tarihinde boşlukları dolduracak kadar önem taşımaktadır. (İnal, 1969: 516) Son Asır Türk Şairlerinde Hakkı Bey'in "Lamartin" tercümesinden ve "Irak Ordusuna Hitab"dan iki şiirine yer verilmiştir. (İnal, 1969: 516)

Hakkı Paşa, İskodralı Şeyhü'l-harem Vezir Mustafa Şerifi Paşa'nın oğludur. 14 Ağustos 1829 yılında üç yaşındayken mirimiranlık rütbesi verilmiştir. Babasının yirmi senelik İskodra valiliği görevi son bulduktan sonra İstanbul'a babasıyla gitmiştir. Eğitimi tamamlandıktan sonra 1846'da Mirimiranlık, saniye sınıfı sanisi rütbesine getirilerek Sadaret Mektûbî Kalemine memur edilmiştir. 11 Eylül 1861'de Midilli, 15 Eylül 1863'te Rodos kaymakamlıklarına getirilmiştir. Bundan sonraki görevleri ise Biga, Varna, Kütahya, İzmit, Hersek, Filibe, Yenipazar, mutasarrıflıkları, Van ve Selanik valilikleri, Bayındırlık İşleri Komisyonu âzalığı ve Halep valiliğidir. (İnal, 1969:498) Devlet dairesinin her kademesinde büyük başarılarla imza atan Hakkı Paşa yaşamı boyunca birçok rütbe ile ödüllendirilmiş Osmanî ve Mecidî nişanlarını, imtiyaz nişanının altın ve gümüş madalyalarını, İran hükümetinin birinci rütbe Şua Hurşid ve papanın birinci rütbe Pi Nöf nişanlarını almaya layık görülmüştür.

Asil ve dosdoğru bir kişiliğe sahip olan Hakkı Paşa, siyasi ve idari işlerde olduğu kadar edebiyata ve tasavvufa da vakıftı. Arapça, Farsça, Fransızca ve Arnavutça olmak üzere dört dil bilen dönemin önemli siyasetçi ve şairlerindedir. Kütahya'da mutasarrıflık yaptığı dönemde

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

birçok şiir yazarı Hakkı Paşa hakkında Mahmut Kemal İnal: “ kütüphanemde kendi yazısı ile muharrer bir mecmuada hayli eş'arı vardır. Divanının müretteb olduğu kendinden menkuldür.” diyerek birçok şiirinin olduğunu belirtmektedir. (İnal, 1969:499) Kitaplarının arkasına “Hasan Hakkı el-Mevlevî” imzasını koyan Hakkı Paşa ve ailesi XIX. asırda çok fazla kitaba sahip olanlardandır. Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Kütahyalı Kudretullah Efendi'ye intisap eden Hakkı Paşa'nın, Mevlânâ'nın divanı ile Mesnevî Şerifini yanından ayırmayıp daima okuduğu İnal tarafından nakledilmektedir.

Kütahya'ya sürgün edilen şair ve devlet adamı Halet Mehmed Said Efendi, Türk edebiyatının öncü isimlerinden Şeyh Gâlib'e bağlanarak nazım ve nesirde ilerlemiştir. Galib Dede'nin hatırasına bağlılığı dolayısıyla, ömrünün sonuna kadar Mevlevileri koruyup kollamıştır. Hâlet'in Şeyh Galib'e yanaşması, bazı çevrelerce Şeyh Galiple Sultan III. Selim arasındaki derin dostluktan faydalanma gayesi olarak nitelendirilmektedir. On üç yıl boyunca siyasî işlerde kendisine danışılan, büyük küçük herkes tarafından aranan, görüşüne başvurulmuş bir kişi olan Halet Mehmed Said Efendi kendinden makamca büyüklere çekemez ve çekemediği insanların düşmanlarına yardımda bulunmaktan çekinmezdi. Böyle bir karaktere sahip olmasından olsa gerektir ki,

“Ne kendi eyledi râhat ne halka verdi huzur

Yıkıldı gitti cihândan dayansın ehl-i kubûr”

beytinin onun için söylendiği rivayet edilir. (Süreyya, 1996: 564) Nazım alanında başarılı olan şairin gazelleri Fatîm Tezkiresi'nde yer almaktadır.

Çocukluk yıllarını Kütahya'da geçiren Halil Edîb Bey'in adına Tezkire-i Fatîm ve Son Asır Türk Şairlerinde rastlamaktayız. Devlet kademesinde iki sene kadar Şûrayı Devlet Mazbata Odası hulefalığında bulunmuştur. Bu sırada Fransızca öğrenmiştir. 1881'de Sanayi-i Nefise Mektebi ve Müze Kitabetine tayin edilmiştir. Sonrasında Maarif Nezareti Mektubî Kalemi Müsevvidliğine, birkaç ay sonra Mümeyyizi Saniliğine, Meclisi Maarif Başkitabetine, Mekâtibi Rüşdî Müdüriyetine tayin edilerek üla sınıfı evveli rütbesine layık görülmüştür. Meşrutiyetin ilanından sonra Mekâtibi Ecnebiye Müfettişliğine tâyin edilmiş, bir müddet sonra bu görevden alınmıştır.

Halil Edîb Bey, Rüşdiye Mektebinde, Darüşşafaka, Mektebi Sultanî ve Mercan İdadisi'nde yazı ve dil bilgisi dersleri vermiştir. Manzum ve mensur birçok eser kaleme alan şair ve devlet adamı hakkında kaynaklar, “okuduğunu anlayan, anladığını okuyan, yazdığı okunur bir şairdir. Ediblik, âlimlik iddiasında bulunan, kendisi âlim zanneden birçok kişiden daha fazla edeb ve ilim sahibiydi.” denilmektedir. Muallim Naci'ye hayran olan şair, Naci'nin bütün eserlerini ve özellikle şiirlerini ezbere bilir, ona hürmette kusur etmezdi. İnal, şairin eski ve yeni yolda söylenmiş olan ve defter dolduran birçok eserinin olduğunu ve bu eserlerin kendisinde bulunduğunu ancak evinin işgalinde hepsinin zayı olduğunu belirtmektedir. (İnal, 1969:271)

Adına yalnızca dönemin kaynaklarından Tuhfe-i Nâilî'de ulaştığımız Hasenî hakkında çok fazla bilgi elde edilememiştir. Bir diğer şair Hüsnî Bey, Divan-ı Hümayun Kalemi müdavimliği ve sikke emirliği görevi gereği Haleb'e giderken gençlik yıllarında Kütahya'da vefat etmiştir. Bağçe-i Safâ-Endûz'da Hüsnî hakkında “eğer ömrü bereket verse ve yaşasaydı rüzgâr gibi kuvvetli gayreti karşısında parmakla gösterilen şairlerden olacağı mevcut bulunan eserlerinden anlaşılmaktadır.” (Oğraş, 2001: 111) ifadeleri yer almaktadır. Fakat tezkirede şairin şiirlerinden örnekler yer verilmemiştir.

Adına Sicill-i Osmanî'de rastladığımız XIX. yüzyılın usta şairlerinden Kirâmî, Buharalıdır. Otuz sene kadar İstanbul, Bursa, İzmir ve Kütahya'da ikamet etmiştir. Hayatı ve edebi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

kişiliği hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi kayıtlıdır. Her ne kadar usta şair olarak nitelendirilse de kaynaklarda şiirlerinden örnekler rastlayamadık.

Bağçe-i Safâ-Endûz ve Sicill-i Osmanî'de adına rastladığımız kâtip, şair, âlim ve rind-meşreb bir zat olan Lebîb Mehmed Efendi, Kütahya'ya sürgün edilerek memurluk görevinden alınan şairlerdendir. Affedildikten sonra İstanbul'a gelerek devlet adamlığı yolunda itibarını düzeltmek üzere bir takım yardımlar alarak çeşitli gayretlerde bulunmuştur. Tershane Müdürlüğü, piyade mukabeleciliği, mevkufatçılık, zecriye muhassıllığı, Şûrâ-yı Babîâli azalığı, Haleb ve Rumeli defterdarlığı, Meclis-i Muhasebe reisliği gibi hizmetlerde bulunmuştur.

Lebîb Efendi'nin konağında ilmî ve edebî sohbetler yapılmış ve bu sohbetlere sık sık Ziyâ Paşa da katılmıştır. Fatîn, tezkiresinde Lebîb Efendi'nin şairliği hakkında şu sözleri kaydetmiştir: "Müşârün-ileyh sür'at-ı tab'a mazhar bir şâir-i kesîrû'l-eser olup eş'ârî şâirâne ve üstadâne vâki olmuştur." (Çiftçi 2007: 362) Mehmed Lebîb Efendi, Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin "Tuhfe ve Nuhbe" adlı eserini tazmin etmiş, Tuhfe ve Nuhbe'den çeşitli kıt'aları alıp beyitlerin her satırının altına veya üstüne kendi beyitlerini ekleyerek tazminatını oluşturmuştur. (Öztürk, 2012: 197)

XIX. asrın önemli olaylarından Tanzimat'ın ilânı, Mısır Meselesi, Yunan Sorunu ve Mülteci Meseleleri gibi büyük sorunları çözüme kavuşturan eski sadrazamlardan Mustafa Reşid Paşa, Germiyan coğrafyasında bulunmuş, Kütahya'daki görevi esnasında bu bölgedeki edebî muhite katkıda bulunmuştur. Devlet adamı Mustafa Reşid Paşa'nın şairliği hakkında dönemin tezkirelerinden Fatîn'de: "Mustafa Reşid Paşa, evvelce gelmiş geçmiş âlimlerden daha üstün, adalet ve merhamet sahibi, hakkın ve doğrunun hükümlerini yerine getiren, zekî, hikmet sahibi ve son derece tecrübe ile her dilde ve çeşitli meselelerde olduğu gibi "leyse minellahi bi-mustenkir en yecme'e'l-âlem fi vahid" sözünün mânası üzere her türlü övgüye layıktır. Şu derece ki iyiliği ve cömertliği Hâtem'i geçmiştir. Düşünce hayatı ve fikirleri Aristo ve Eflâtun'u adetâ denizde bir damla olarak geride bırakmıştır. Eser yazmada, şiir söylemede öyle başarılıdır ki o cihan hocası henüz mektebin ilk yıllarında dahi söylediği sözlerin yanında Okçuzâde, Yusuf, Nâbi, Nergisî, Veysî gibi şairler tabiri caizse birer pejmurde kalmıştır." denilerek övgülerde bulunulmuştur. (Çiftçi, 1996: 177)

Namdar Rahmi Karatay, Kütahyalı şair ve felsefecilerdendir. İlk ve ortaokulu Kütahya'da, liseyi Konya'da 1912 yılında bitirmiştir. Konya ve Afyon'da bir süre öğretmenlik yapıp 1925'te Paris'e gitmiştir. 1925- 1928 yılları arasında Sorbonne Üniversitesinde Felsefe öğrenimi görmüştür. Konya, Bursa liseleri ile Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Felsefe öğretmenliği yapmıştır. Batı felsefe sistemlerinden bazılarını tanıtan yazıları ve hiciv şiirleriyle dikkat çekmiştir. Şairi asıl üne kavuşturan bugün darb-ı mesel olan "Geçti Bor'un Pazarı Sür Eşegi Niğde'ye" başlıklı şiiridir. Hasan Pulur hakkında "Namdar Rahmi, hakkı yenen bir hiciv şairi, heccavidir, 1930-1950 arasında yazdıkları pek bilinmez, duyulup yayılmamıştır. " diyerek hak ettiği öneme sahip olmadığını belirtir. (Işık, 2007: 2051)

Namdar Rahmi Karatay hemen hemen bütün şiirlerinde toplumsal meseleleri hicveden bir yaklaşım sergilemiştir. Toplumun üzerindeki bütün olumsuzlukların farkında olup onları tek tek mizah denen o inceden ince iplikten geçirmiş ve şiir olarak tekrar insanların önüne koymuştur. Kendisi de memur olan Namdar Rahmi, yaşadığı dönemin hem siyasi, hem sosyal ve ekonomik yapısına yönelik memnuniyetsizliğini neredeyse bütün şiirlerinde dile getirmiştir. Bütün hayatı hüsrana ve acıyla geçirmiş olan şair birçok esere imza atmıştır. Felsefî Meslekler Vekabüleri, Namık Kemal ve İdealizmi, Yazma Dersleri, Kitaplarının Hikâyesi, Paris Mektupları şairin mensur eserleri arasında iken "Geçti Bor'un Pazarı" şiirleri topladığı eseridir.

Kütahya'ya sürgün edilen devlet adamlarından Osman Nurî Paşa, Diyarbakır eşrafından Şeyhzâde Vezir İbrahim Hafid Paşa'nın oğludur. Eğitimini tamamladıktan sonra Bağdat'a gitmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Vali Ali Rıza Paşa, zekâsını takdir ile istihdam ederek Mirimiranlık rütbesi ile onurlandırmıştır. Uzun müddet Bağdat ve civarında bulunmuştur. Urfa mutasarrıflığına, Kars sancağı kaymakamlığına, daha sonra Muş ve Mardin mutasarrıflıklarına tâyini çıkmıştır. Şair ve devlet adamı Paşa'nın 262 sayfadan oluşan divanı Fatih'de Millet Kütüphanesinde. (İnal, 1969: 1236) Önceleri şiirlerinde "Nurî" mahlasını kullanırken son şiirlerinde mahlasını "Şemsi" olarak değiştirmiştir.

Fatîm tezkiresinde ismine rastladığımız Osman Seyfi Bey görev icabı Kütahya'da bulunan şairler arasında yer almaktadır. Yüksek tahsilini tamamladıktan sonra bazı devlet büyüklerinin yanında bir müddet kâtiplik göreviyle hizmet etmiştir. Sonra uzun bir müddet Bağdat valisi Ali Rıza Paşa'nın Divan Kâtipliği görevinde bulunmuştur. Bir süre sonra Rütbe-i Ülâ verilerek 1846 senesinde Kütahya Defterdarlığı'na tayin edilmiş ve bu şehirde vefat etmiştir. Divan olabilecek kadar çok şiiri mevcuttur denilen şairin herhangi bir eserine kaynaklarda rastlanmamıştır. (Çiftçi, 1996: 232)

Kütahya'ya sürgün edilen şair ve devlet adamlarından Râgıb Mehmed Paşa, devlet kademelerinde önemli görevlere gelmiş, hizmetleri esnasında görevden alınmalar, sürgünlerle karşı karşıya kalmıştır. Divan-ı Hümâyûn ve mektûbî-i sadâret kalemlerinde başarılı işlere imza atmış ve Cezzar Ahmed Paşa'nın mallarını satmaya gittikten sonra hâcelikle Baruthane Nâzırı ve sonrasında Fransa ve İran Sefiri olarak çalışmıştır. 1807'de ikinci defa Baruthane Nâzırı ve Rikâb-ı Hümâyûn Kethüdası, akabinde vezirlikle Konya valisi olmuştur. 1808'de Boğaz Muhafızlığı yaparken rütbesi alınarak Kütahya'ya sürülmüştür. Affedilince Halep ve Konya valilikleri yapmıştır. 78 yıllık ömründe çeşitli devlet görevlerinin yanında kâtiplik ve şairlik de yapan Ragıp Mehmed Paşa'nın şiirlerine rastlayamadık. (Süreyya, 1996: 1341)

Tezkire-i Fatîm'de ve Kamusu'l-'Alâm'da adı geçen Seyyid Mehmed Saîd Gâlib, Kütahya'ya sürgün edilen ve burada hizmet vermiş devlet adamı ve şairlerdendir. Devlet dairesinde birçok hizmette bulunmuştur. Sürgün şairlerdendir. 1796 senesi başlarında Sadr-ı Âli Odası Serhalifeliliğine (başmüdürlük) getirilmiştir. İki sene sonra bu görevinden ayrılarak Cebeciler (İkmal bölüğü) kâtipliğine getirilmiştir. Bir müddet bu görevi ifa ettikten sonra Amedi Divan-ı Hümayunu memuriyetliğine tayin edilmiş ve beş senenin sonunda Büyük Tezkirecilik hizmetinde bulunmuştur. 1807 yılında Reislik makamına ve bir sene sonra da Divan-ı Hümayun Memuriyetine getirilmiştir. 1808'de ikinci defa Reislik makamına getirilmiş üç buçuk ay sonra Reislikten alınarak Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Kısa süre zarfında affedilerek Rütbe-i Saniye derecesine ulaşmış Bolu, Viranşehir, Sivas, Niğde, Yenişehir, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarına koruyucu olmuştur.

Mehmet Sait Galip Paşa'nın bir an önce yüksek makam ve mevkilere gelme hevesi başına bela olmuş, Konya'ya sürülmüş ve burada bir müddet ikamet ettikten sonra vezarete devam etmiş Bozok, Kayseri, Kütahya ve Kocaeli sancaklarıyla Karadeniz Boğazı Muhafızlığına getirilmiştir. 1824'te Sadrazam olmuş ama dokuz ay sonra bu makamdan alınmış, önce Gelibolu'ya birkaç ay sonra Manisa'ya sürgün edilmiştir. Kaynaklarda edebî yönü hakkında detaylı bilgi bulunmayan Mehmed Saîd Gâlib'in birkaç gazelden ibaret şiirleri Tezkire-i Fatîm'de kayıtlıdır. (Çiftçi, 1996: 321)

Maraşlı şairlerden Seyyid Mehmed Şem'î, Fatîm Tezkiresine göre 1808'de Maraş'ta doğmuş, eğitimi İstanbul'da tamamlamış, başta Kütahya olmak üzere birçok farklı yerde müderrislik yapmıştır. Gençliğinde şiir yazmaya başlayan ve "Meşrebzâde Damadı" lâkabıyla tanınan Seyyid Mehmed Efendi manzumelerinde "Şem'î" mahlasını kullanmıştır. İlaveli Esmârû't-Tevârîh Şem'î'nin en önemli eseridir. Eserde Hz. Âdem'den 19. asrın sonuna kadar ki süreç bir bütün olarak ele alınmaktadır. Osmanlı devletinin siyasî, dinî ve edebî hayatında ön plâna çıkmış binlerce isim hakkında küçük bilgiler içeren eser tarih, ilahiyat ve edebiyat araştırmacıları için

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

önem arz etmektedir. Aynı eserde Şem'î Efendi'nin birkaç gazeli, velâdet, vefat ve memuriyetler için söylediği tarihler ile diğer kişilerin tarih ve manzumeleri yer almaktadır. Fatîn, tezkiresi'nde Şem'î'yi "şair-i şî'r-âra" diye nitelendirmişse de Mahmut Kemal İnal bunu ispat edebilecek bir şiiri hatta bir nazmının bile olmadığını belirtmiştir. (İnal, 1969: 1759)

XIX. asırda Kütahya'ya sürgün edilen devlet adamlarından bir diğeri Sirozlu Yûsuf Muhlis Paşa'dır. Siroz'da Mütessellimlik (Sancak idareciliği) görevinde bulunduktan sonra 1817 yılında memur olarak Yanya taraflarında bulunduğu sırada Saniye rütbesiyle vezirlik verilip Eğriboz Muhafızlığına ve ardından Saruhan Eyaletine ve beş yıl sonra Halep Eyaletinde çalışmıştır. Bir ara Kütahya'ya sürgün edilmiş ve affedilerek Karaburun ve İğneadası Muhafızlığına getirilmiştir. Ardından Afyonkarahisar ve Menteşe Sancaklarında görevde bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek vefatına kadar burada ikamet etmiştir. (Çiftçi, 1996: 372) Gazellerine Tezkire-i Fatîn'de rastladığımız Yusuf Muhlis Paşa devlet işlerindeki başarısını belagat yazıları ve şiirlerinde de göstermiş olup şairliğiyle adını duyurmuştur.

Aslen Kilisli olan Vahid Paşa reis vekili olarak 6 Ekim 1809 yılında Kütahya'da ikamet etmiştir. Kütahya'da bugün adını taşıyan, Kütahya'nın XIX. yüzyılda gelişen sanat ve kültür dünyasına hizmetler sunan "Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi"ni yaptırmıştır. Kütahya'da kurduğu, varlığını günümüzde de sürdüren kütüphaneyi, bir buçuk yıl sürgün kaldığı bu şehirde talebenin ve ulemânın kitap bulmaktaki sıkıntısını gördükten sonra yaptırdığı belirtilir.

Vahid Paşa, Tophâne-i Âmire nâzırı iken kütüphanenin 19 Zilkade 1226 (5 Aralık 1811: tescili 21 Şevval 1228 / 17 Ekim 1813) tarihli vakfiyenâmesini düzenlemiştir. Yıldırım Bayezid Camii bitişiğindeki kütüphaneye zengin vakıflar tahsis etmiştir. (Süreyya, 1996: 1648) Kitaba, okumaya bu denli önem veren Vahid Mehmed Paşa'nın günümüze birçok eseri ulaşmıştır. Lehistan ve Paris'i anlatan "Sefaretnâme" adlı bir eseri vardır. Okçuluk üzerine yazdığı "Minhaçü'r-Rumât", Esmâ-i Hüsna Kasidesi niteliğindeki "Mirkatü'l- Münâcaat"ı, Yunan İsyanı'nda Sakız Adası hatıralarını anlattığı "Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız"ı, İngiltere ile yapılan barış müzakeresinin anlatıldığı "İngiltere Musâlahası Takrîri" adlı eserleri bulunmaktadır. Vahit Paşa'nın kendi eserlerinin çeşitli yerlerinde divan edebiyatı tarzında şiirleri de yer almaktadır. Fakat bunlar mensur eserleri kadar önemli bulunmamaktadır. Vahit Paşa'nın şiirlerinin çoğu Tezkire-i Fatîn'de kayıtlıdır. (Uzunçarşılı, 1932: 132)

Bir Tarikat Çevresinde Yetişen Kütahyalı Şairler:

Anadolu'da XIII. yüzyılın sonlarından itibaren tarikatların yaygınlaşıp tekke merkezli olarak örgütlenmesi ve buralarda yetişen şairlerin eser vermeye başlamasıyla birlikte tekke/tasavvuf edebiyatı diye tanımlanan bir edebiyat oluşmuş, Mevleviyye, Halvetiyye, Kâdiriyye gibi tarikatların tekke ve zâviyeleri çevresinde birçok mutasavvıf şair yetişmiştir. (İslam Ansiklopedisi, 1988:559) XIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme geleneği devam etmiştir. Bu dönemde yetişen divan şairleri çoğunlukla bir tarikata girmiş ve bir şeyhe intisap etmiştir.

XIX. yüzyıl kaynaklarında rastladığımız şairlerin çoğu, Kütahyalı Mevlevî şairlerdir. Kütahya, Mevlevîliğin Konya ve Afyon'dan sonraki üçüncü merkezi durumundadır. Kütahya Arguniyye Mevlevihanesinin Kütahya'daki sosyal ve edebi hayata önemli bir etkisi olmuştur. (Değer, 2006: 257) Edebiyatımızda Mevlevî olan divan şairlerinin sayısı 300'ü bulunmaktadır. Bu, Mevlevîliği % 68 gibi büyük bir oranla Divan şairlerinin en çok rağbet ettikleri tarikatların ilk sırasına yerleştirmektedir. (Horata, 1999: 46) Bunda Mevlevîliğin kurucuları ve Mevlâna soyundan gelen çelebilerin hemen hepsinin şair, Mevlevî şeyh ve dervişlerinin büyük bir kısmının dîvân sahibi ve güzel sanatların herhangi bir şubesinde temâyüz etmiş kişilikler olmasının etkisi çoktur. Mevlevî tekkelerinde hayat sürenlerin çoğu birer şair olmasa bile, şiir okuyan ve şiirden zevk alan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

şahsiyetlerdir. Mevlevî dergâhları zengin kütüphanelere sahiptir. Bu kitaplıklar şeyh ve müridler tarafından biriktirilerek oluşmuştur. Zamanla büyüyen bu kitaplıklar Mevlevîhane kültürünün ve edebî muhitinin devamlılığını sağlamıştır.(Açıl, 2002:111)

Mevlevî tarikatı müntesiplerinden Delilbaşı Talip Paşa, Seyyid Mehmed Saîd Hâlet Efendi, Ahmed Remzi Akyürek Kütahya'da yetişen Mevlevî şairlerdendir. Abdullah Hakkı Efendi Kütahya'daki Molla Bey vakfının yöneticiliğini yapmıştır. Kühî, Nâsır, Nutkî ve Abdülbaki Baykara Dede Kütahyalı olarak tasavvufî bir çizgi içerisine girip, şeyh unvanıyla Kütahya dışında kendi düşüncelerine hizmet yoluna girmişlerdir. Kühî, Nâsır ve Nutkî kardeşler İstanbul'da Yenikapı Mevlevî dergâhında şeyhlik yapmışlardır.

Bu asırda yetişen Kütahyalı şairler sadece Mevlevîliğe değil değişik tarikatlara da gönülden bağlanmışlardır. Hocazade Kâmil Efendi, Halvetî şeyhi Pir İsmail Hakkı Efendi'ye bağlanmış ve ondan hilafet almıştır. Şükrü'nün şiirlerinde ise Abdal Musa'ya intisap ettiği ve Bektaşîliğe meylettiği anlaşılmaktadır. Pesendî, Kütahya'da Bektaşîlerin azınlıkta olmasından şikâyetçi olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Nakşibendî tarikatına gönülden bağlı kalmıştır. Şeyh Haydar Efendi, Rufai şeyhi Hasan Efendi'ye intisap etmiş ve ondan hilâfet almıştır. Şeyh Salih Efendi ve Zekâî Mustafa Efendi, Şabânî tarikatına bağlıdır. Arifî, yaşlandığı zaman her şeyi bırakarak Bayramî-Eşrefîliğe intisap etmiştir.

Şair, musikişinas ve bestekâr olan Kühî, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Kütahyalı Seyyid Ebubekir Dede'nin küçük oğludur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşamıştır. Şiirlerinde “Kühî” mahlasını kullanan şairin adı Abdurrahim Dede'dir. Ali Nutkî Dede ve Abdülbaki Nâsır Dede'nin kardeşleridir. XVIII. yüzyıl tezkirelerinden Kühî hakkında geniş çaplı bilgiye Esrâr Dede ve Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevî'den ulaşılmaktadır. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevî'deki bilgiye göre Sultan Selim, musiki bilgisini takdir ettiği Kühî'yi Enderûn'a almak istemiş, fakat Ali Nutkî Dede'nin etkisiyle cezbeye kapılan Kühî'nin bu hali uzun zaman devam etmiş, hatta Nutkî'nin ölümünden sonra bile devam etmiş, nihayet kendine geldiğinde Kühî, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuştur. Gerek Esrar Dede'de gerekse diğer kaynaklarda Kühî'nin Türkçe şiirine rastlanmamıştır. Esrâr Dede'de Farsça bir rubaiye, beyite ve gazeline yer verilmiştir. Bu şiirlerinde ilâhî aşk ile dopdolu olduğu, Mevlâna yoluna sınımsız bağlandığı ve bunu da herkese telkin ettiği görülür. (Güler, 2010: 343)

Kühî, Muhasip Ahmed Ağa ve Derviş Mehmed gibi musikimizin bazı meşhûr isimlerinin yetişmesini de sağlamıştır. Esrar Dede, Kühî'nin güzel söz söylemeye muktedir olduğunu fakat kendisinin tezkireye şiir vermekten kaçındığını, hâlbuki Mevlevîler arasında otuza yakın güzel şiirinin bulunduğunu da belirtmektedir. (Güler, 2010: 344)

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevî ve Hadîkatü'l Cevâmî'de adına rastladığımız Nasır Seyyid Abdülbakî Dede, Mevlevî şeyhlerinden hüner sahibi bir sanatçıdır. Milas müftüsü Halil Efendi'den ders görüp icazet almıştır. Kardeşi Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği esnasında Yenikapı Mevlevîhanesi neyzen başlığında bulunmuş, ağabeyi Ali Nutkî Dede vefat edince Yenikapı Dergâhı'nın 14. şeyhi olmuştur. Şeyhliğe geçişinden on sene sonra 1814'te Kazasker Mekkevi-zâde Asım Efendi tarafından dergâhın vakıf işlerinin sorumluluğu da kendisine verilmiştir.

Musikî alanında fazlaca çalıştığı için bu ilimde derin bir bilgiye sahip olmuş ve birçok beste düzenlemiştir. Kendinden önceki âlimlerin matematiğin musikiyi ilgilendiren nağme ve ses titreşimleriyle ilgili eserlerini derinlemesine araştırmış ve bu alanda İsfahan ve Acem Buselik makamından iki âyin bestelemiştir. Ayrıca “Şevk-i Tarab” âyini de Abdülbakî Dede'ye aittir. “Tedkik ve Tahkik” adlı musiki risalesini de Sultan III. Selim adına yazmıştır. (Tahir, 1917: 39)

Esrâr Dede, Nâsır'ın edebiyatçılığı ile ilgili olarak şiire hevesli olduğunu, “Kadri müsterek-i ihvân eş'âr-ı âbdârları ve pesendîde-i yârân güftâr-ı dürer-bârları olup” ifadesiyle

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

nükteli, zarif şiirlerinin olduğunu ve bu inci tanesi gibi kıymetli sözlerinin dostların dillerinde olduğunu ifade ediyor. (Genç, 2000: 69) Sanatçı şiirlerini “Divan-ı Eş'âr” adlı mürettep divanında toplamıştır.

Nutkî Ali Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin 13. şeyhidir. XVIII. yüzyıl kaynaklarından Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevî, Hadîkatü'l Cevâmi ve XIX. asır tezkirelerinde Fatîn Tezkiresi'nde adı geçmektedir. Fatîn, Nutkî'nin şiiri için “tahsîn-kerde-i ashâb-ı ma'ârifdir” derken Ali Enver “tab'ı letâfetten şi'ri halâvetden gayr-ı hâlidir” demektedir. Esrar Dede ise “yüksek vasıfları bütün dost ve kardeşlerce bilinmektedir” ifadelerini kullanmıştır. (Güler, 2010: 392) Ali Nutkî Dede devrinin önemli musiki üstatlarından biridir. “Nutkî” mahlasıyla bazı şiirler yazmış olan Ali Nutkî Dede'ye babası tarafından “Memiş” mahlasının verilmiş olduğu ve bu mahlas ile de bazı şiirler yazdığı Mehmed Ziya'nın “Yenikapı Mevlevîhanesi” adlı eserinde kayıtlıdır. Ali Nutkî Dede musikîşinas ve şair olduğu kadar iyi bir hattattır.

Şeyh Abdülbâkî Nasır Dede'nin torunu olan Mehmed Celaleddin Dede Efendi, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde 20 yıl şeyhlik yapmış Mevlevî şairlerdendir. Zaman buldukça şiirle ve edebiyatla ilgilenmiş, “Şeyhî” mahlası ile şiirler yazmıştır. Türk Musikisinde bugün kullanılan bazı terimleri bulmuştur. Osman Dede'nin Hicaz Âyini'nin güftesi ve “Dügâh Âyin Şerif”i bestelemiştir.

XIX. asırda İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'de doğan Abdülbâkî Baykara Dede'nin kökeni Timur'dan kaçıp Kütahya'ya yerleşen Pir Baba Sultan-ı Horasanî'nin soyundan gelen Ebubekir Dede ailesine dayanmaktadır. İlk eğitimini dedesi Osman Efendi'den alan Abdülbâkî Dede, Musa Dede başta olmak üzere döneminin meşhur âlimlerinden dersler almıştır. Babasının 1908 yılında vefatından sonra Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olmuştur. Şeyhlik görevi 1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla resmen sona eren Mevlevî şair Abdülbâkî Baykara Dede, hem hece hem de aruzla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Şiirlerinde “Bakî” mahlasını kullanmıştır. Tasavvufî ve ciddi şiirler kadar mizahi manzumeler ve hicviyeler de yazan Baykara'nın en önemli özelliği ebced hesabıyla tarih düşürmesidir. “Mahfel ve Osmanlı Tarih ve Edebiyatı” adlı eserde şiirlerinin bir kısmını neşretmiştir. Ebusuûd-zâde şiirlerini derleyerek “Enfâs-ı Bâkî” adı altında bir araya getirmiştir. (Güler ve Türkmen, 2013: 24)

XIX. yüzyılda yaşamış Kütahyalı Mevlevî şairlerdendir biri de Delilbaşı Talip Paşa'dır. Kütahya hanedanından Bekir Ağa'nın oğlu olan Talip Paşa'nın atalarına “Delilbaşı-zâdeler” denilmektedir. Talip Paşa medresede eğitim görmüş, meclisi idare ve belediye azalıklarında görev almıştır. Kaynaklardan edebi yönü hakkında detaylı bilgiye ulaşamadığımız Talip Bey'in el yazısıyla yazılmış mecmuasında bazı şiirlerinin bulunduğunu ve bu mecmuanın oğlunda olduğunu bildirilmektedir. (Uzunçarşılı, 1932: 271)

Nakşibendî tarikatına gönülden bağlı bir şeyh olan İsmail Hakkı Efendi “Kütahyevî” olarak tanınmaktadır. Kayseri dergâhında şeyhlik yaptığı sırada vefat etmiştir. Ölümünden üç sene sonra Türkçe Divanı basılmıştır. “Miftahü'l-Tefasir” mufassal eseri iken, “Fatiha-i Şerife Tefsiri” şairin matbu eserlerindedir. (Tahir, 1917: 89) İlahi aşk temasını işlediği gazelleri çok beğenilmektedir.

Son devir mutasavvıf şairlerden Ahmet Remzi Akyürek, Kayseri Mevlevîhanesi şeyhi Süleyman Ataullah Efendi'nin oğludur. Rüştüeyi Kayseri'de okumuş, daha sonra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Mehmet Celalettin Dede'ye intisap etmiştir. Mürid-zâde Hoca Ali Rıza Efendi'den icazetname almıştır. Kütahya'da vekâleten olmak üzere, 1909'da Kastamonu'da, 1913'te ise Halep Mevlevîhanesinde şeyhlik görevlerinde bulunmuştur. (İnal, 1969: 1409)

Üsküdar Mevlevîhanesi'nin son şeyhi olarak anılan Ahmet Remzi Akyürek, şiirlerinde “Ahmet Remzi ve Ahmet Remzî-i Mevlevî” imzalarını kullanmış ve divan şiiri geleneği içerisinde yetişmiş Mevlevî şairlerdendir. O, hem aruz hem heceyle dinî ve tasavvufî şiirler yazmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Türkçeden başka Arapça ve Farsça şiirler de yazmış ve şiirlerini “Bergüzâr” adlı bir kitapta toplamıştır. Eserlerinin çoğu tasavvufu ilgilidir. Özellikle Mevlevîlikle ilgili gerek telif gerek tercüme birçok eser kaleme almıştır. Ahmet Remzi Akyürek’in şiirlerinin dışında mensur eserleri de vardır. Biyografi, menkıbe, derleme, gezi yazısı, sözlük, çeviri türünde birçok eseri bulunmaktadır. Tuhfetü’s-Saimîn adlı eserinde Sultan Velet’in oruç hakkındaki kasidesinin açıklaması yer almaktadır. Manzum olarak kaleme aldığı “Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi”, gezi türündeki eseridir. Yazdığı menkıbe ve biyografi kitaplarında tasavvuf ve tarikat şeyhlerinin hayatlarını anlatmıştır. (Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2001: 74)

Şeyh Haydar Efendi, 1814’te Kütahya’ya doğmuştur. Kütahya’daki ilk Rufaî şeyhi olan Hasan Efendi’ye intisap etmiş, hilafet almış ve onun vefatından sonra yerine şeyh olarak geçmiştir. 1858-1861 seneleri içinde Kütahya kaymakamlığı yapan Mehmet Nebil Paşa, hükümet konağı yanındaki Gazi Ali Baba türbesini genişleterek tekke haline getirmiştir. Haydar Efendi de 1880 senesine kadar burada şeyhlik yapmıştır. Haydar Efendi’nin Rufaîlik tarikatıyla ilgili “Vasaya-yı Havi Risalesi” ile “Seyfü’s- sofiyyin” isiminde matbu eserleri vardır. Şairin ilahi tarzındaki eserleri dikkat çekmektedir. (Uzunçarşılı, 1932: 248)

Âşıklık Geleneği Çevresinde Yetişen Kütahyalı Şairler:

Fuat Köprülü, Âşık edebiyatı hakkında eski tarih ve tezkirelerde çok az bir bilgiye rastlanıldığını söylemekte ve bunun sebebinin Osmanlı ilim erbabının Arap ve Fars edebiyatının etkisinde kalmasına bağlamaktadır. Köprülüye göre Osmanlı uleması halkın zevkini, rağbetini ve temayülünü göz ardı etmekte, halka ait olan şeyleri fena ve aşağı görmekte ve halk şiirine küçümseyen bir gözle bakmaktadır. (Köprülü, 1989: 197)

XIX. yüzyıl, âşık edebiyatının ve şiirinin en parlak iki yüzyıldan birisidir. Bu yüzyılda Âşık edebiyatının önemli simaları yetişmiştir. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Divan şiiri etkisi sürdürmüştür. Halk şairleri, bilhassa Âşık Ömer ve Gevherî’nin etkisinde kalarak aruzla divan, semaî, selis, kalenderî ve satranç diye isimlendirdikleri şiirler kaleme aldılar. Bunun etkisiyle, hece ile yazdıkları şiirlerde de Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar kullandılar.

XIX. yüzyılda âşıklık geleneği ile yetişen Kütahyalı şairler, gittikleri yerlerde şiirleriyle ve ezgileriyle halkı eğlendirirken, bir yandan da kültür taşıyıcı özellikleriyle dikkat çekmişlerdir. Âşık fasılları çerçevesinde karşılaşma yapmışlar, hikâyeler anlatıp, muammalar çözmüşlerdir. Kahvelerde, düğün ve şenliklerde sazlarıyla halkı eğlendirmişlerdir. Bunları icra ederken oradaki gençlerin üzerinde olumlu etki bırakıp bir kısmının bu yola girmesinde önemli rol oynamışlardır. (Kaya, 2009: 5) Bilhassa kahveler, şehirlerde bu edebiyatın sevilmesinde ve yayılmasında çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir.

XIX. yüzyılda Kütahya’da yetişen pek çok halk şairinin şiirinde Divan şiirinin etkisini görmek mümkündür. ‘Ârifî, Pesendi ve Hocasâde Kâmil Efendi gibi şairlerin divançesi bulunmaktadır. Yaptığımız araştırma neticesinde XIX. yüzyıl tezkirelerinden yalnızca Mecmâ’-ı Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ’da Kütahyalı Âşık Ömer’in adına rastladık. Tezkirede Âşık Ömer’in on sekizinci asırda yetiştiği ve devrin diğer şairleri gibi kendisini yetiştirmede hilkatene ve fitraten eşine az rastlanır bir şair olduğu kaydedilmiştir. (Arslan, 1994: 90) Cönklerde ve devrin diğer önemli kitaplarında şairin on dokuzuncu asırda yaşadığı kaydedilmektedir.

Usta çırak ilişkisi içerisinde devam eden âşıklık geleneği çevresinde Kütahya’da yetişen şairlerin sayısı hiç de az değildir. Önceki yüzyıllardaki âşıklara nazaran bu yüzyıla mensup âşıklar hakkında daha objektif bilgilere sahibiz. Bilhassa bu yüzyılda tutulan cönkler, âşıkların kimliklerini ve sanat güçlerini öğrenme hususunda büyük oranda faydalı olmuştur. Bu yüzyılda yetişen Kütahyalı şairlerin çoğuna adına cönk adı verilen defterlerde rastlanmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Kütahyalı Âşık Sırrı'nın edebî kıymetini Fuat Köprülü, vasattan aşağı olarak nitelendirmektedir. Kütahya bölgesinin ağız özellikleriyle yazan Sırrı, gerek kullandığı nazım şekillerinde gerekse vezin ve kafiyede fazla başarılı değildir. (Sakaoğlu, 1988: 367) Şairin dört koşması, oğlu Rıdvan'ın ölümü üzerine yazdığı bir ağıtı ve kahvecileri methettiği bir Kahveci Destanı günümüze kadar ulaşan eserleri arasındadır.

Âşık Şükrü, I. Abdulhamid, III. Selim ve II Mahmut dönemlerinin Bektaşî tarikatına mensup saz şâirleri arasında zikredilmektedir. Kaynaklar Âşık Şükrü'yü "orta dereceden ümmî bir halk şairi" olarak nitelendirmektedir. (Güler, 2010:121) Şiirleri incelendiğinde konu ve vezin açısından çok başarılı olmadığı görülmektedir. Hece vezninin yanında aruzla da şiirler kaleme almıştır. Şairin aruzla şiirler yazması belli bir eğitim görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Şair bazı kelimeleri Kütahya ağzıyla söylemektedir. Beşeri aşk, sevgi, güzellik, tabiat unsurları, dini inançları ve toplumsal aksaklıklar şairin değindiği konular arasındadır.

Kütahyalı 'Ârifî, XIX. asırda Kütahya'da yetişen önemli halk şairlerindedir. Bilecikli Âşık Hüsnü'den el almış, saz çalmayı ve şiir söylemeyi ilerletmiştir. Âşık Şükrü, I. Abdulhamid, III. Selim ve II Mahmut dönemlerinde Kütahya'da yetişen Bektaşî tarikatına mensup saz şâirlerindedir. (Güler, 2004)

Kütahyalı halk şairlerinden Pesendî ve Kâmilî'nin usta-çırak ilişkisi ile yetiştirdiği Dülgerin Hüseyin Ağa bu dönemin önemli halk ozanlarındadır. Bu yüzyılda yetişen bir diğer şair ise okuma yazması olmadığı halde güzel ve içli şiirleri bulunan Kâmilî'dir. Kütahya'nın ünlü halk şairlerinden Pesendî de XIX. asırda yetişen önemli halk şairlerindedir.

'Ârifî, XIX. asırda Kütahya'da yetişen en dikkat çekici halk şairidir. Bir az tahsil gördükten sonra işi saz şâirliğine dökerek Bilecikli Âşık Hüsnü'den el almış, saz çalmayı ve şiir söylemeyi ilerletmiştir. Bazı kaynaklarda Bektaşî tarikatına mensup olduğu yazılan 'Ârifî, yaşlandığı zaman her şeyi bırakarak Bayramî Eşrefî tarikatına intisap etmiş ve Hacı Bayram-ı Veli'nin damadı Eşref-i Rumî'nin tekkesinin bulunduğu İznik'e yerleşmiş, bu tekkede dervişlerin hizmetinde bulunmuş ve Eşref-i Rumî'nin türbesinin eşiğine gömülmüştür. (Güner, 1967, 52)

'Ârifî, Âşık kahvehanelerinde söylediği muammaları ve koşmaları ile şöhret olmuştur. 'Ârifî'nin 11 koşma, 16 gazel, 3 mersiye 4 müseddes ve 1 muhammesten ibaret olan dîvânçesi Kadir GÜLER tarafından yayımlanmıştır. Şiirlerinden ikisi hece ölçüsüyle ve koşma nazım şekliyle, diğerleri aruz vezniyle ve divân, semâî, kalenteri ve müstezâd şekilleriyle yazılmıştır. Şiirlerinde hemen hemen her konuya değinmiştir. 'Ârifî, şiirlerinde Allah'ın birliği, peygamber sevgisi, ehl-i beyte bağlılık, insanın dertleri, sıkıntıları, yanlışlıkları üzerinde durmaktadır. (Güler, 2010: 84)

'Âşık Ömer Şiir meclislerde destan ve koşmalarıyla dikkat çeken bir şairdir. Kütahyalı halk şairlerinden Pesendî, Nuri Çavuş, Kelerzâde Ethem ve Dülgerin Hüseyin Ağa'dan ilham almıştır. Şiir meclislerinde destan ve koşmalarıyla dikkat çekmiştir. Mecmâ'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ'da Âşık Ömer'in devrin diğer şairleri gibi kendisini yetiştirmede hilkatene ve fitratene eşine az rastlanır bir şair olduğu kaydedilmiştir. (Arslan, 1994: 90)

Dülgerin Hüseyin Ağa Kütahyalı halk ozanlarındadır. Şiirde üstatları Pesendî ve Kâmilî'dir. Kütahya'nın edebî muhitine yapmış olduğu en büyük katkı Hocası Pesendî'den ve Kâmilî'den öğrendiği şiir, destan ve türküleri Hamza Güner'e aktararak bu değerlerin günümüze ulaşmasını sağlamasıdır.

Kütahyalı halk şairlerinden Hocasâde Kâmil Efendi, şiirlerinde "Kâmilî" mahlasını kullanmaktadır. Edebiyat çevrelerinde Âşık Hasan Dede diye tanınmaktadır. Babası Hacıevrenli

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Mehmet Ağadır. Genç yaşında Halvetiye şeyhi Pir İsmail Hakkı Efendi'ye bağlanmış ve ondan hilafet almıştır. Okuyup yazması olmadığı halde güzel ve içli şiirleri bulunan şairin şiirleri vaktiyle yazılmadığı için günümüze sadece ağızdan ağıza söylenenler ulaşmıştır. Güner, 1872 yılında divânının basıldığını yazmaktadır fakat divanı bulunamamıştır. (Güner, 1967: 195) “Açgözlü Destânı”, “Çocuk Destânı”, “Garip Destanı” hala önemini koruyan şiirlerindedir.

Kütahya'nın ünlü halk şairlerinden Pesendî'nin asıl adı Ali'dir. Şiirlerinin beğenilip sevilmesinden dolayı “Pesendî” mahlasını kullanmıştır. Eğitim hayatına mahalle mektebinde başlayan Pesendî mahalle mektebini bitirdikten sonra devrin tanınmış hocalarından Doğlarlı Osman Efendi'nin medresesine gitmiştir. Fakat saza ve söze olan düşkünlüğünden dolayı medresedeki eğitimini yarıda bırakmıştır. Eğitim hayatını tamamlayamayan Pesendî kendisini ilmi anlamda yetersiz bulunca bu eksikliğini Kütahyalı ‘Ârifî'nin sohbetlerine katılarak gidermeye çalışır.

Pesendî, saz çalmayı, şiir söylemeyi üstadı ‘Ârifî sayesinde öğrenmiştir. Şiirlerinde geniş bir konu yelpazesi bulunmaktadır. Hem dini hem de beşeri unsurlara şiirlerinde sıkça rastlamak mümkündür. Yalancılık ve yalan söylememek, haksızlık, cahil din adamlarına yergi, Bektaşilik, kanaat etmek, helal yemek, kıyamet günü gibi kavramlar şiirlerinde geniş yer tutmaktadır. Gençlik yıllarında Bektaşiliğe karşı sempatisi olan ve Osmanlı'da Bektaşilerin azınlıkta olmasından şikâyetçi olan Pesendî, olgunluk döneminde Mevlevî tarikatına gönülden bağlanmış ve memleketi Kütahya'da Mevleviliğe hizmet etmiştir. Pesendî'nin araştırmalar sonucu açığa çıkan seksen üç şiiri vardır. Bu şiirleri defter şeklinde bir cönk içerisinde toplanmıştır. Şair hem aruz hem de hece veznini ustalıklarla kullanmıştır. Şiirlerinde aruz vezninin değişik kalıplarına yer vermiştir. Aruzla yazılan halk şiiri nazım şekillerinden Divân, Semaî ve Kalenderi'de başarılıdır. (Güler, 2010: 397)

SONUÇ

Ege coğrafyasının en kadim yerleşim yerlerinden biri olan Kütahya, Selçuklu Türkleri tarafından fethedilip 1300'lü yılların başında Germiyanolu Beyliğinin başkenti ilan edilince Batı Anadolu'nun kültür ve edebiyat merkezi olmuştur. Yaklaşık yüz elli sene süren Germiyan Beyliği yönetiminde, bilhassa Süleyman Şah'ın ve II.Yakub Çelebi'nin âlim ve şairlere önem vermesiyle şehirde ciddi bir edebî bir ortam oluşmuştur.

Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedi, Şeyhi ve Ahmed-i Dai gibi klasik divan şiirinin kurucu şâirleri bu şehirde önemli bir edebî muhîtin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Germiyan Beyliği'nin başta Arguniyye Mevlevihânesi olmak diğer tekke ve tarikatlara olumlu yaklaşımı bu edebî ortamın diğer asırlarda da devam etmesine imkan vermiştir.

Germiyanlıların 1430'lu yıllarda Osmanlı Devletine katılmasıyla birlikte Kütahya, Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olmuş ve bu merkezdeki edebî muhît her yüzyılda azalmasına rağmen XIX. asra kadar önemini muhafaza etmiştir. Araştırmalarımıza göre gerek Germiyan ve gerekse Osmanlı devleti yönetiminde Kütahya, yetiştirdiği yüzü aşkın şair ve sanatçıyla bu coğrafyanın altıncı edebiyat ve kültür merkezi olarak kabul edilmektedir.

Kütahya, edebî ortam yaratma geleneğini XIX. asırda da devam ettirmiştir. Bu yüzyılda Kütahya'da üç edebî muhît tespit edilmiş olup bu muhîtlerde kırk altı şair yaşamıştır. Padişah ve devlet adamlarının konakları ve devlet kalemleri, tarikat çevreleri ve aşıklık geleneği çerçevesinde aşıkların buldukları mekanlar, bu asırda Kütahya edebî muhîtinin oluştuğu ortamlar olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak Kütahya'nın XIV. yüzyıldan itibaren sürdürdüğü edebî ortam ve muhît oluşturma geleneğini XIX. asırda da devam ettirerek Türk kültür ve edebiyatına damga vuran önemli bir merkez şehir olduğunu söyleyebiliriz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

KAYNAKÇA

- AÇIL, Nilgün, (2002), “**Dîvân Edebiyatı’nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv., SBE, Ankara.
- ARSLAN, Mehmet, (1994), **Mecma’-ı Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ**, Dilek Matbası, Sivas.
- BORATAV, Pertev Naili, (2009), “**Âşık Edebiyatı**”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi, Adana, http://www.turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php (11.03.2015).
- BUDAK, Ali, (2009), **XI. Yüzyıldan Sıradışı Bir Şair Portresi: Gedizli Hasbî**, Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009, p.152-164, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.625>, ANKARA-TURKEY.
- BURSALI Mehmet Tâhir, (1972), **Osmanlı Müellifleri I-II-III**, (Haz: A.Fikri Yavuz -İsmail Özen), Meral Yayınları, İstanbul.
- BURSALI Mehmet Tâhir, (2000), **Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzi Akyürek, Miftâhu’l- Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi**, (Haz: Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara.
- ÇİFTÇİ, Ömer, (1996), **Hâtimetü’l- eş’âr (Fatîn Tezkiresi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniv., SBE, Malatya.
- DEĞER, Murat, (2006), “**XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kaynaklarında Kütahyalı Şairler**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniv., SBE, Kütahya.
- FATÎN, (1271), **Hâtimetü’l Eş’ar (Fatîn Tezkiresi)**, Milli Kütüphane, nu. 5241, Ankara.
- GENÇ, İlhan, (2000), **Esrâr Dede Tezkire-i Şu’ara-yı Mevleviyye**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- GÜLER, Kadir, (2004), **Kütahyalı Arifi ve Pesendi**, Ankara.
- GÜLER, Kadir, (2010), **Kütahya Şairleri I**, Expres Matbaası, Kütahya.
- GÜLER, Kadir, (2010), “**Kütahyalı Firâkî ve Bilinmeyen Şiirleri**”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter 2010, p.1037-1066, ISSN: 1308-2140, , www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1185>, ANKARA-TURKEY.
- GÜLER, Kadir ve TÜRKMEN, U. (2013), **Kütahya Sanatçıları**, Expres Matbaası, Kütahya.
- GÜNER, Hamza, (1967), **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şairler**, Kütahya İl Basımevi, Kütahya.
- HORATA, Osman, (1999), “**Mevlana ve Divan Şairleri**”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 16 Özel Sayı.
- IŞIK, İhsan, (2006), **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara.
- İNAL, İbnü’lemin Mahmud Kemal, (1955), **Son Asır Türk Şairleri**, Dergâh Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- İNAL, İbnü’lemin Mahmud Kemal, (1970), **Son Hattatlar**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk, (1996), **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

- İslam Ansiklopedisi, (1988), **Tekke Şiiri** (A. Azmi Bilgin), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, (1983), **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, Yelken Matbaası, İstanbul.
- KAYA, Doğan, (2009), **Başlangıçtan Günümüze Âşık Edebiyatı**”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi**, Adana, http://www.turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php (20.03.2015).
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1989), **Edebiyat Araştırmaları I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.
- OĞRAŞ, Rıza, (2001), “**Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz’u (İnceleme- Metin)**”, E-Kitap, Kültür Bakanlığı, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf> (12. 04. 2013).
- ÖZDEMİR, Cafer, (2011), “**Âşıkların Dilinden Âşıklık Geleneği**” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 17
- ÖZTÜRK, Tuncay, (2012), “**Lebîb Mehmet Efendi’nin Tuhfe ve Nuhbe’ye Tazminatı (Metin)**”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Y.12, S.1, Manisa, ss.197- 220.
- SAKAOĞLU, Saim, (1988), “**Sırrı**”, Büyük Türk Klasikleri, C.7, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul.
- SÜREYYA, Mehmed, (1998), **Sicilli Osmani**, Sebil Yay., İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla ve KARTAL, Ahmet, (2006), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yapı Kredi Yayınları, (2001), **Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, YKY, İstanbul.
- UZUNÇARSILI, İsmail Hakkı, (1932), **Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- ÜNVER, İsmail, (2012) , “**XIX. Yüzyıl Divan Şiiri**”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi, Adana, http://www.turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php (17.05.2013).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- GÜLER, K., KANDEMİR YAZICI, A., XIX. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahya’da Edebî Muhît Üzerine Değerlendirmeler, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1195-1216, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8150>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

